

МЕТОДИ ЕКОНОМІЧЕСКОГО АНАЛИЗА

М.В. ПУГАЧОВА, к.т.н., с.н.с., директор

Науково-проектного інституту статистичних технологій НТК статистичних досліджень Держкомстату України

ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ НА БАЗІ ПОКАЗНИКІВ
КОН'ЮНКТУРНИХ ОБСТЕЖЕНЬ

Однією з обов'язкових умов подальшого підйому економіки України є активна інвестиційна діяльність у сфері виробництва. Це, з одного боку, залучення коштів закордонних інвесторів, з іншого боку – використання можливостей та ресурсів самих підприємств. Інвестиційна привабливість країни, як відомо, характеризується цілим комплексом політичних, соціально-економічних, організаційно-правових, фінансових, географічних та інших чинників, і, безперечно, будь-яка держава зацікавлена у створенні умов для залучення закордонних інвестицій шляхом досягнення стабільності економічної сфери. Крім того, повинні створюватись умови для вкладання коштів самих підприємств у власний розвиток та залучення внутрішніх інвесторів.

Аналізу інвестиційної діяльності та питанням впровадження інновацій на підприємствах останнім часом у нашій країні приділяється все більша увага. Серед вітчизняних науковців слід зазначити роботи В.Л. Осецького[8], М.В. Пугачової[3; 4; 11; 12], Л.Л. Антонюк[5]. Безліч визначних матеріалів опубліковано науковими спільнотами [1; 4].

У вивченні як загальноекономічної ситуації, так і економіки на мікрорівні дуже корисними є також кон'юнктурні обстеження (КО), які дозволяють досліджувати інші додаткові аспекти зазначеної проблеми, враховуючи думки самих учасників інвестиційних та інноваційних процесів – керівників підприємств різних секторів економіки. Порівняно зі звичайними статистичними обстеженнями, в яких розглядається тільки один або декілька взаємопов'язаних аспектів у будь-якій галузі економіки, КО узагальнюють інформацію

за багатьма факторами, обраними для визначення циклу ділової активності. Пріоритет у виборі цих факторів ґрунтується на показниках, які визначають:

1) більш ранній етап виробництва (нові замовлення, книги замовлень);

2) швидке реагування на зміну в економічній активності (наприклад, запаси);

3) перспективи, або відповідають перспективам (виробництво, загальна економічна ситуація).

Всі запитання анкети, залежно від їх спрямованості, можна поділити на 5 груп [12]:

1. Оцінка поточного стану (з варіантами відповіді „добрий, задовільний, поганий”).

2. Оцінка останніх і майбутніх змін (з варіантами відповіді „збільшення, без змін, зменшення”).

3. Багатоваріантні запитання, які містять спеціальні переліки відповідей і вимагають від респондента вибору або одного, або декількох варіантів із запропонованих.

4. Дихотомічні запитання.

5. Кількісні запитання.

Для триваріантних запитань якісного характеру (які належать до перших двох груп), що містяться в конкретному обстеженні, результати отримуються у вигляді трьох показників питомої ваги. Результати відповіді на кожне запитання окремого обстеження подаються в формі “балансу”, який розраховується наступним чином:

$$S = P - N,$$

де P – питома вага позитивних відповідей (“збільшення” або “добрий”);

© М.В. Пугачова, 2006

N – питома вага негативних відповідей (“зменшення” або “поганий”).

При цьому виконується умова

$$P + E + N + Na = 100 (\%),$$

де E – питома вага відповідей, що відповідають варіанту “без змін”;

Na – немає відповіді на запитання.

Використання балансу дає можливість підсумувати відповіді на запитання і подати сумарний результат у вигляді одного показника, а також дослідити динаміку змін у відповідях на певне запитання в часі.

Метою цієї статті є визначення методологічних засад оцінки стану інвестиційної та інноваційної діяльності промислових підприємств на базі показників КО, для чого представити систему показників, визначити періодичність спостереження та надати деякі аналітичні висновки та порівняння стосовно отриманої інформації. Тобто використати існуючу систему КО для отримання додаткової до звичної статистичної інформації, що могла би краще характеризувати стан досліджуваної проблеми.

Статистичну інформацію щодо стану інноваційної та інвестиційної діяльності промислових підприємств можна отримати із форм статистичної звітності 1-інновація («Обстеження технологічних інновацій промислового підприємства», кварталне та річне), за якою збираються дані щодо витрат на технологічні інновації, придбання нових технологій, результатів інноваційної діяльності підприємства, фактори, що стримують інновації; 2-програми («Виконання завдань програм та державного замовлення за пріоритетними напрямками інноваційної діяльності», квартална), 2-пром(інновація) («Звіт про інноваційну активність промислового підприємства»), 1-підприємництво («Звіт про основні показники діяльності підприємства», річна), за якою надходить інформація щодо валових капітальних інвестицій та витрат підприємства на інновації та інформатизацію, а також 10-зез («Звіт про іноземні інвестиції в Україну», квартална), 1-інвестиції («Звіт про інвестиції в основний капітал», річна), 2-інвестиції («Звіт про капітальні інвестиції», квартална).

Проте в цих формах відсутні деякі

необхідні для аналізу дані за підприємствами (про фактори, що стримують інвестиції, види інноваційної діяльності підприємств тощо). Саме ці питання, на наш погляд, треба вивчати, причому одночасно, через те, що інноваційна діяльність підприємства неможлива без вкладання інвестицій, а головним спрямуванням інвестицій у наш час, і зазвичай – найкоштовнішим, є придбання нового обладнання, ліцензій та сприяння науковим дослідженням.

У багатьох європейських країнах кон’юнктурні обстеження інвестиційної діяльності проводяться як окремі обстеження підприємств різних видів економічної діяльності один або декілька разів на рік. В Україні автором було запропоновано, і так було реалізовано згодом, включити деякі питання, що стосуються інвестицій та інновацій на підприємствах, до загальної анкети обстеження промислових підприємств другого та четвертого кварталів. Це, з одного боку, здешевіло процес отримання даних, з іншого – дозволило не збільшувати навантаження на підприємства шляхом скорочення кількості запитальників, що надсилаються їм.

Для здійснення статистичного моніторингу стану інвестиційної та інноваційної діяльності підприємств автором запропоновано використовувати ряд запитань, що гармонізовані з європейською інвестиційною анкетною для отримання можливості здійснення порівнянь, та інших, які більш докладно характеризують стан українських підприємств та їх очікування щодо змін у майбутньому.

Інвестиційна діяльність досліджується на базі таких показників:

- напрямки вкладання інвестицій (серед них можна виокремити механізацію та автоматизацію робіт; впровадження новітніх технологій; збільшення виробничих потужностей; енерго- та ресурсозбереження);

- фактори, що стримують вкладання інвестицій на підприємствах;

- зміни загального обсягу інвестицій порівняно з попереднім періодом.

Всі три запитання гармонізовані з єв-

ропейською анкетою, проте переліки напрямків вкладання інвестицій та стримуючих факторів у нашій анкеті значно більші (див., наприклад, [9, 10, 11]).

Слід зауважити, що частка інформації щодо інноваційних спрямувань коштів підприємств міститься у блоці запитань щодо інвестиційної діяльності, наприклад, серед напрямків вкладання інвестицій є придбання нового обладнання, яким може бути те, що зроблене на базі нових ідей та технологій; механізація або автоматизація виробничих процесів; впровадження новітніх технологій; енерго-, ресурсозбереження; зменшення шкідливих викидів; підвищення безпеки праці. Реалізація всіх цих напрямків неможлива без інновацій або самого підприємства, або придбаних ліцензій та готових результатів науково-дослідної діяльності.

Крім того, для зосередження окремої уваги на питаннях інноваційної діяльності підприємств, автором було запропоновано використання додаткових показників:

- процент власних коштів, що витрачались для фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) у три попередні роки;

- види інноваційної діяльності, якими займалось підприємство 3 останніх роки (з такими варіантами відповідей: ніякими з наведених; власними НДДКР; НДДКР замовлялись в інших організаціях; впровадженням нової продукції; впровадженням новітніх технологій; придбанням нових машин та обладнання; навчанням / перепідготовкою техперсоналу; перепідготовкою / наймом менеджерів; змінами в структурі управління підприємством; впровадженням інформаційних систем; залученням зовнішніх консультантів; придбанням патентів і ліцензій; маркетинговими дослідженнями; впровадженням систем контролю якості);

- причини, за якими підприємство або вже займається, або хотіло би займатись інноваційною діяльністю (з такими варіантами відповідей: не займаємось і не плануємо займатись; краще задовольняти запити споживачів; збільшити (утримати) свою частку на ринках збуту; вийти на нові

ринки збуту всередині країни; вийти на міжнародні ринки збуту; знизити видатки на виробництво продукції; урізноманітнити асортимент продукції; підвищити капіталізацію (вартість) своєї компанії; покращити фінансовий стан підприємства; стати постачальником іноземних компаній, що працюють на українському ринку; знизити залежність від постачальників; інше);

- стан інноваційної діяльності підприємства у наступні два роки (з такими варіантами відповідей: буде розширена; збережеться в існуючих обсягах; буде скорочуватись; складно спрогнозувати).

Наведені вище запитання, якщо їх ставити на початку кожного року, надають добру інформацію щодо попередньої інноваційної діяльності підприємства та його планів на найближчі роки.

Характерним для всього часу проведення обстежень промислових підприємств є те, що за їх повідомленнями більшість з них не має інвестицій. Ця тенденція особливо добре простежувалася протягом 1997–2003 рр., коли від 79% респондентів (на початку цього періоду) до 52% (наприкінці його) не мали інвестицій. Упродовж 2004 – першого півріччя 2006 рр. частка таких підприємств зменшилася до 39–42%, хоча в цілому вона залишається все ж таки значною. На рис. 1 показано динаміку змін обсягів інвестицій промислових підприємств у 1997–2006 рр.

Не зважаючи на те, що в опитуваннях українських промислових підприємств та промислових підприємств країн ЄС дещо різні переліки напрямків вкладання інвестицій, але їх загальна структура дозволяє здійснити деякі порівняння. Для прикладу на рис. 2-3 наведено діаграми, побудовані за результатами опитувань промислових підприємств в Україні та у країнах ЄС (в цілому) у 2006 році. У європейських країнах більше уваги та коштів приділяється збільшенню виробничих потужностей (розширенню виробництва) існуючих підприємств і, як не дивно, значно менше іншим напрямкам вкладання інвестицій, до яких належать енерго- та ресурсозбереження, підвищення безпеки праці, зменшення шкідливих викидів тощо.

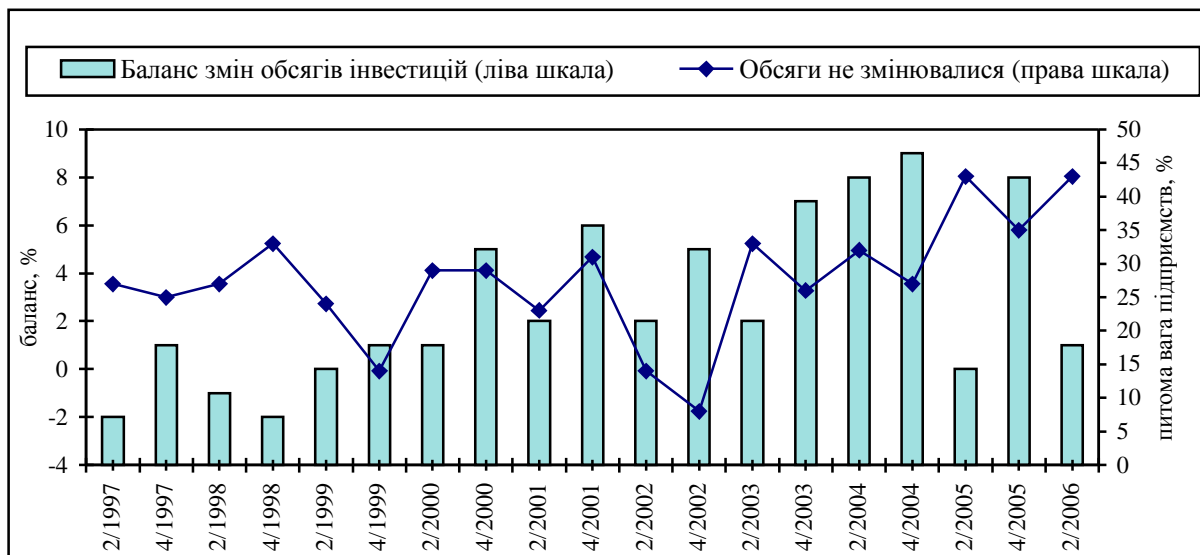

Рис. 1. Динаміка обсягів інвестицій за даними КО

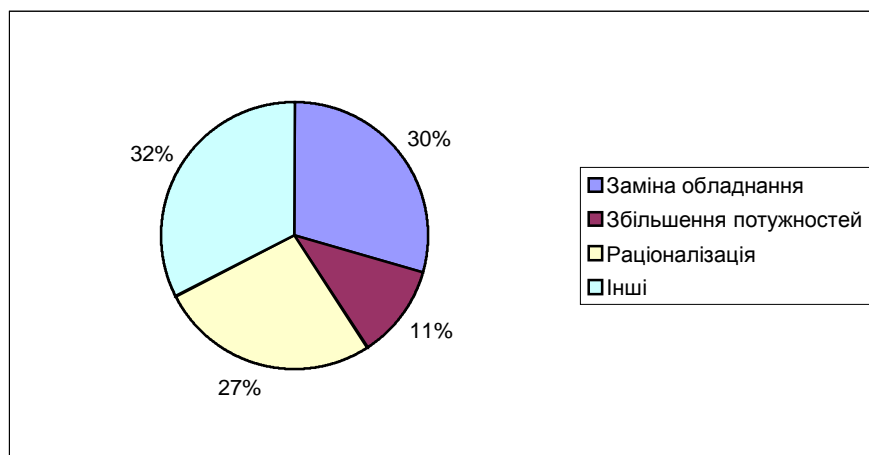

Рис. 2. Напрями вкладання інвестицій на українських промислових підприємствах у 2006 році

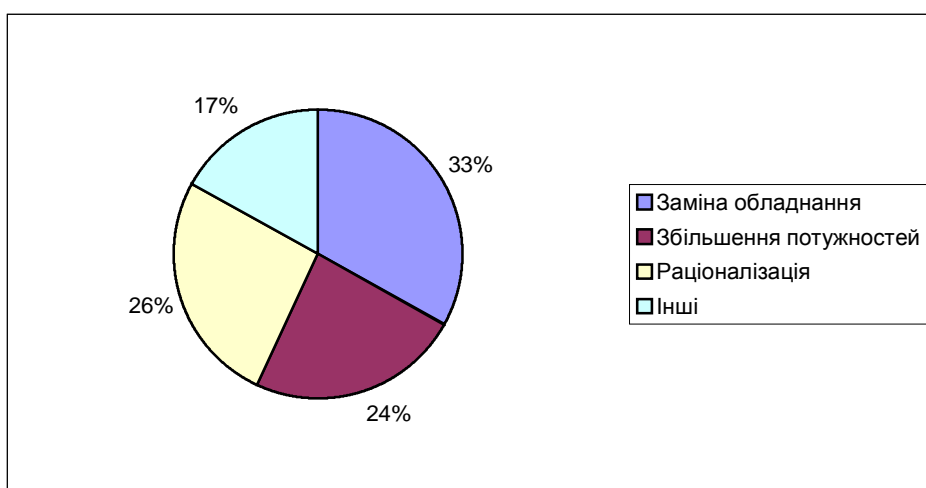

Рис. 3. Напрями вкладання інвестицій на промислових підприємствах у країнах ЄС у 2006 році*

* Джерело: http://europa.eu.int/economy_finance

Динаміка структури інвестицій українських промислових підприємств дозволяє констатувати, що в останні 5 років зберігається тенденція до зменшення питомої ваги підприємств, які взагалі не мають інвестицій, проте фінансова підтримка такого процесу як заміна старого обладнання, яку відзначають 20-40% українських респондентів, знаходиться майже на тому самому рівні, що і в європейських країнах

(28-35%). Інші напрямки вкладання інвестицій підтримуються українськими промисловими підприємствами значно слабкіше, ніж європейськими. Це відноситься і до збільшення виробничих потужностей (розширення виробництва), і до раціоналізації (автоматизації та механізації виробничих процесів та впровадження новітніх технологій).

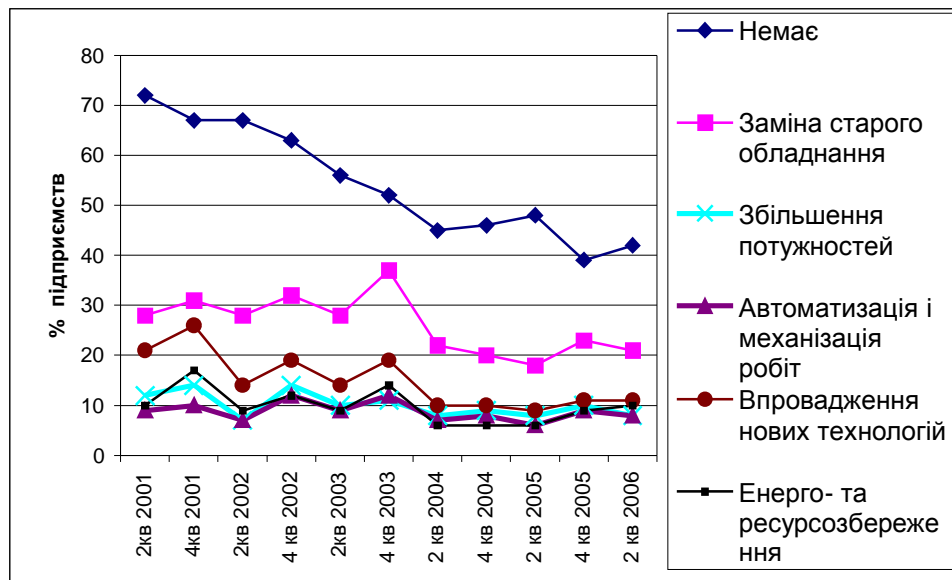

Рис. 4. Динаміка структури інвестицій українських промислових підприємств

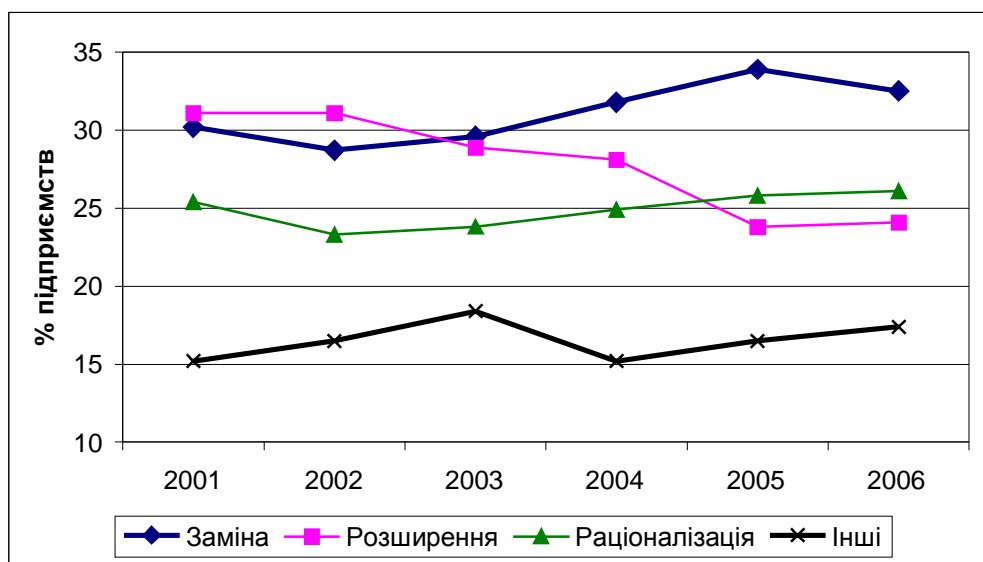

Рис. 5. Динаміка структури інвестицій промислових підприємств у країнах ЄС*

* Джерело: http://europa.eu.int/economy_finance

Що ж стримує підприємства, не дозволяючи їм залучати інвестиції? На думку їх керівників, це, в основному, нестача коштів та високі відсоткові ставки банківських кредитів (див. рис. 6). Саме відсутність зовнішніх інвесторів та складність доступу

до прийнятої у світі, але погано розвинутої у нашій країні системи банківського кредитування, гальмують розвиток інвестиційної діяльності підприємств, впровадження інновацій.

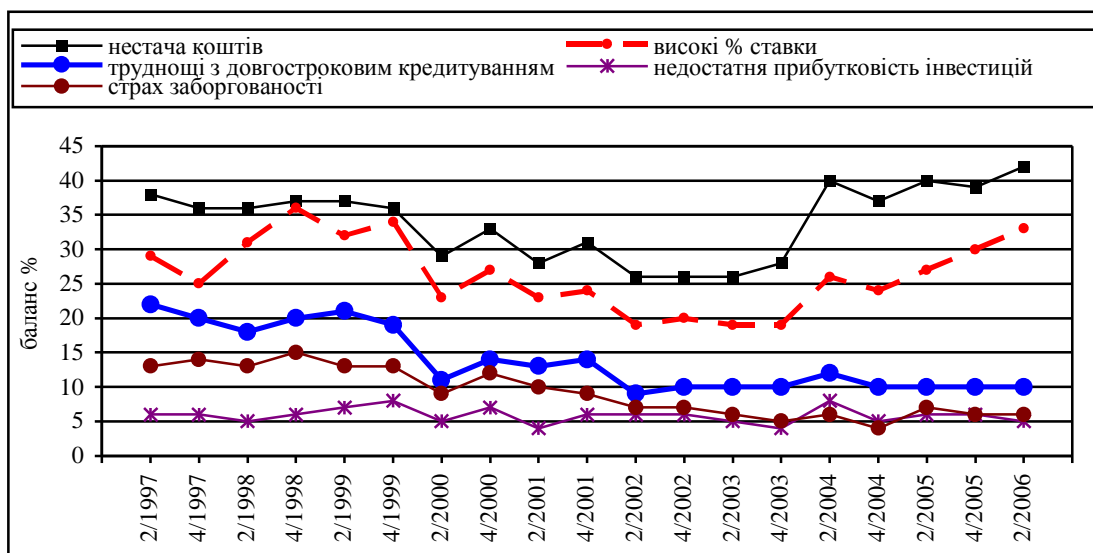

Рис. 6. Фактори, що стримують інвестування підприємств

При такому суттєвому впливі факторів, що обмежують процес інвестування на промислових підприємствах, природно, що під час обстежень зареєстрована зовсім невелика частина підприємств, які взагалі не відчують впливу жодного фактора – не більше 16% респондентів.

У 2001–2004 рр., за повідомленнями респондентів, тільки 8% власних коштів промислових підприємств витрачалося на фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, а у 2002-2005 рр. – ще менше, тільки 6,7%. За видами економічної діяльності теж здійснилися певні зміни. Треба зазначити, що у 2001-2004 рр. найбільше коштів у інновації вкладали підприємства, що займаються виробництвом коксу та продуктів нафтопереробки (29,4%), електричного та електронного устаткування (19,6%) і хімічним виробництвом (19,0%). У 2002-2005 рр. ці показники дещо погіршилися, хоча лідерами, і майже с тим же значенням показника, і залишилися підприємства з виробництва коксу та продуктів нафтопереробки, два інших ведучих види економічної діяльності змінилися: на перші позиції вийшли під-

приємства з виробництва машин та устаткування (15,9%) та з виробництва транспортного устаткування (14,2%). Менше за всіх фінансували розвиток дослідницьких робіт за рахунок власних коштів у 2001-2004 рр. підприємства з виробництва паперу та картону (0,2%), видавничої справи і поліграфічної промисловості (0,3%) та з виробництва шкіри та шкіряного взуття (0,5%). У 2002-2005 рр. серед найслабших знов опинилися підприємства з виробництва паперу та картону (0,1%), до яких додалися підприємства з виробництва гумових та пластмасових виробів (0,3%) та підприємства текстильної промисловості (0,5%).

Можна зауважити, що в обох розглянутих періодах чітко простежується розподілення груп підприємств за видами діяльності на 3 множини: перша, де найбільше використовуються власні кошти на інноваційні цілі, - виробництво коксу, продуктів нафтопереробки, хімічна промисловість, металургія та виробництво різноманітного устаткування (відповідно коди розділів за КВЕД: 23, 24, 27, 29-35), друга, де найменше їх використання – текстильна промисловість, виробництво шкіри та шкіря-

ного взуття, паперу та картону, видавнича справа та поліграфічна промисловість, виробництво гумових та пластмасових виробів і вторинна переробка (17, 19, 21, 22, 25, 37) та третя, до якої увійшли всі інші види діяльності.

Більша частина респондентів (57,1% у 2005 р. та 58,9% - у 2006 р.) не може спрогнозувати свою інноваційну діяльність у найближчі 1-2 роки. Тільки 19,6% керівників опитаних підприємств сподіваються на її розширення. Найбільше активізують, згідно з власними очікуваннями, інноваційну діяльність підприємства, що займаються виробництвом транспортного устат-

кування (30,9% від загальної кількості респондентів), та інші групи підприємств з першої множини, а найбільше скоротять – підприємства з виробництва електроенергії, газу та води (10,5%). Найнеспроможнішими щодо оцінки власного інноваційного майбутнього виявилися підприємства текстильної промисловості: 73,0% респондентів відповіли, що їм складно спрогнозувати розвиток цього процесу.

Цікавими для аналізу є причини, за якими промислові підприємства вже займаються або хотіли би займатися інноваційною діяльністю (див. табл. 1).

Таблиця 1

Причини, що спонукають інноваційну діяльність промислових підприємств у 2005-2006 рр.

	Причини	Питома вага підприємств, %	
		2005 р.	2006 р.
1	Не займаються і не планують займатись	18,6	17,2
2	Краще задовольняти запити споживачів	26,7	30,0
3	Збільшити (утримати) свою частку на ринках збуту	34,4	39,2
4	Вийти на нові ринки збуту всередині країни	31,7	32,9
5	Вийти на міжнародні ринки збуту	19,7	22,3
6	Знизити видатки на виробництво продукції	25,8	31,3
7	Урізноманітнити асортимент продукції	30,1	29,5
8	Підвищити капіталізацію (вартість) своєї компанії	3,78	4,9
9	Покращити фінансовий стан підприємства	41,7	43,0
10	Стати постачальником іноземних компаній, що працюють на українському ринку	2,9	2,0
11	Знизити залежність від постачальників	6,6	6,4

На жаль, 18,6% респондентів у 2005 р. та 17,2% у 2006 р. навіть і не планують займатись інноваційною діяльністю. Проте, у 2006 р. майже всі перелічені вище причини мали більший вплив на інноваційну діяльність підприємств. Особливо відчутно це було для таких цілей як покращення фінансового стану підприємства, збільшення або утримання своєї частки на ринках збуту та вихід на нові ринки збуту всередині країни.

Висновки: Представлена система показників КО дозволяє отримувати достатньо інформативну додаткову до статистичної інформацію щодо стану інвестиційної

та інноваційної діяльності промислових підприємств. При умові регулярного включення до анкет обстежень наведених запитань можна здійснювати довготривалий статистичний моніторинг зазначених процесів, а при виникненні потреби поглибити дослідження деяких аспектів – запровадити окремі тематичні КО, наприклад, щодо технічного та технологічного переоснащення підприємств, впровадження новітніх інформаційних та телекомунікаційних технологій, залучення висококваліфікованих консультантів, фінансування власних НДДКР тощо. Ці обстеження не будуть забирати багато часу та коштів, але

швидко допоможуть виявити основні тенденції та проблеми у зазначених сферах.

Література

1. Механізми та інструменти становлення інвестиційно-інноваційної моделі економічного розвитку // Аналітичні матеріали форуму "Інновації, інвестиції, інтеграція". – К., 2004. – 24 с.

2. Golovko V., Pugachova M., Nikitina I. A Study on Investment Preferences of the Industrial Enterprises in Ukraine on the Basis of Business Survey Data. – Materials of 25 CIRET Conference (Paris). – October, 11-14, 2000. - www.ciret.org/conferences/paris2000.

3. Карпов В.І., Пугачева М.В. Изучение инвестиционной деятельности промышленных предприятий при проведении конъюнктурных обследований // Матеріали XVI Міжнародного симпозиуму з наукознавства та науково-технічного прогнозування. – Київ: ЦДНПН, 1997. – С. 65-66.

4. Науково-технічна та інноваційна діяльність в Україні в контексті євроінтеграційних процесів: [Монографія] / І.Ю.Єгоров, І.А.Жукович, Ю.О.Рижкова, М.В.Пугачова; Наук.-техн. комплекс стат.дослідж. – К.: [ІВЦ Держкомстату України], 2006. – 223 с.

5. Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації / Київський національний економічний ун-т. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.

6. Жаворонкова Г.В. Інформаційне підприємство: інновації, консалтинг, маркетинг / Національний авіаційний ун-т. – К.: НАУ, 2003. – 366 с.

7. Михальчук І.Р. Стратегія товарної інновації у забезпеченні конкурентоспроможності промислового підприємства: Дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Тернопільська академія народного господарства. – Т., 2003. – 201 арк.

8. Осецький В.Л. Інвестиції та інновації: проблеми теорії і практики. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 413 с.

9. European Economy. The Joint Harmonised EU Programme of Business and Consumer Surveys. Reports and Studies. – N 6, 1997 – 231 p.

10. European Economy. Supplement B. Business and Consumer Survey Results. Special Edition. – July 1991. – 16 p.

11. Пугачова М.В. Основні методологічні засади порівняння показників кон'юнктурних обстежень промислових, будівельних та торговельних підприємств України та країн ЄС // Статистика України. – 2003. – №2 (21). – С. 18-29.

12. Пугачова М.В. Кон'юнктурні обстеження як нове джерело інформації для економічного аналізу та прогнозування тенденцій макропоказників. // Вісник Київського університету. Серія: фіз.-мат. науки. – 2003. – №1. – С. 147-158.

Статья поступила в редакцию 16.06.2006

**В.Н. ВАСИЛЕНКО, д.э.н., профессор,
М.В. СИГНАТУЛИН,**

Донецкий национальный технический университет

К ВОПРОСУ О КЛАССИФИКАЦИИ РИСКОВ ЛИЗИНГОВЫХ КОМПАНИЙ

Глубокая реструктуризация экономики любого государства невозможна без активизации инвестиционных процессов в стране. Возможность осуществления значительных реальных инвестиций за счет привлечения инвестиционных займов, государственных капитальных вложений или же самоинвестиций достаточно ограниче-

на. В свою очередь, давно признанная в мировой практике такая форма сотрудничества как лизинг только начинает находить свое применение в отраслях украинской экономики. Лизинг в Украине является новым, мало используемым, но достаточно перспективным направлением при-

© В.Н. Василенко, М.В. Сигнатулин, 2006